

MƏQALƏ

Şükufə Vəliyeva

Dünya ədəbiyyatı və komparativistika şöbəsinin böyük elmi işçisi

veliyevashukufe@rambler.ru

248*1 (16) 2020*

Müasir hekayəçiliyin usta nümayəndəsi - Alis Manro

Ədəbiyyat sahəsində Nobel mükafatı ayrı-ayrı əsərlərə görə verilməsə də, heç şübhəsiz, ustalıqla qələmə aldığı hekayələr İsveç Akademiyası üçün 2013-cü il nominantlarının siyahısından məhz 110-cu Nobel Mükafatı laureatı Alis Manronun (Alice Munro) seçilməsində ciddi rol oynadı. 14 hekayə toplusu yaradan A.Manro ədəbiyyat Nobelinə hekayələrində “hekayə janrındakı ustalığına görə” layiq görülüb. Məhz Stokholmdakı mükafat təqdimatından dərhal sonra Alis Manro qadının güclü fərdi başlanğıcı və çətinliklər qarşısında sınımması kimi fərdi cəhətlərin bir nöqtədə birləşdirilməsi ideyasını özündə ehtiva edən hekayələr müəllifi olaraq sırf ədəbi bir seçim olduğunu qətiyyətlə təsdiqlədi.

Alis Manro 1931-ci il iyulun 10-da Kanadanın Cənub Qərbi Ontario ştatının Vinqam şəhərində doğulub, həmin şəhərdə də böyümüşdür. İrlandiya və Şotlandiya mənşəli atası Robert Erik Leydlou tülkü və samur ferması olan təsərrüfatçı, anası Anna Klak Leydlou məktəbdə müəllim işləyib. 1939-cu ildə Kanada İkinci Dünya Müharibəsinə qoşulduğu üçün Alis Manronun məktəb həyatı müharibənin kölgəsində və müharibədən sonrakı mühitdə keçmişdir. Manro hələ yeniyetmə çağlarından etibarən hekayələr yazmağa başlayıb. Onun “Kölgənin ölçüləri” adlı ilk hekayəsi 1950-ci ildə Qərbi Ontario Universitetinin İngilis dili və jurnalistika fakültəsində oxuyarkən çap edilib. Manro yalnız universitetdə oxuduğu 2 il ərzində ev işi görmədən gücünü yazıçılığa həsr edib. Təqaüdlə iki il oxuduqdan sonra universiteti tərk edərək, tələbə yoldaşı olan Ceymz Manro ilə ailə qurmasını yazıçı belə əsaslandırır:

“Bizim vaxtımızda evlilik çox adamın vacib mərhələ kimi etdiyi bir şey idi. İnsanda elə düşüncə formalaşırdırdılar ki, evlənməsən, insanlar sənənlə vəbalı kimi davrana- caqlar. Öz universitet illərini yadıma salıram, bir fincan çay içəsi bir yaxın adamım yox idi. Çünki hamının evlənəcəyi namizəd vardı. Mən isə öz-özümə deyirdim ki, İlahi, mən niyə belə kəmtaleyəm. Kiminsə mənimlə maraqlanması mənim üçün mö- cüzə idi. Əgər evli bir yazar, müəllimə, həkimsənsə, kişilərin səni oxuması, sənənlə ünsiyyət qurması qəbuledilən idi. Ən pis şey isə subay olduğun halda, məşhurlaş- maq, diqqət çəkmək idi. Əgər 25 yaşına kimi evlənməmişsənsə, uğursuz insan kimi qəbul edilirdin. Əgər 30 yaşına kimi hələ də yalnız idinsə, olduqca ürkək və evlilik üçün yararsız hesab edilirdin. Mən də tilsimi qırdım və evləndim, bəxtimi lənətdən təmizlədim”²⁷⁶.

Gənc ailə 1963-cü ildə Kanadanın Britaniya Kolumbiyası əyalətinin paytaxtı Vik- toriya şəhərinə köçərək orada günümüzdə də fəaliyyət göstərən “Manro Kitabları” adlı mağaza açmışlar. Manronun əsərləri uzun illər “The New Yorker” dərgisində çap olunub. Amma yazıçı müsahibəsində redaktorların üzünü cəmi bir neçə dəfə görmə- sini qeyd edərək bildirir ki, onlarla telefonla danışar və hekayələrini poçtla redaksiya- ya göndərərmiş. Odur ki, belə qənaətə gəlirik ki, ailə-məişət qayğıları Alis Manronun yaradıcılığına mane olub. Əvvəl ata ocağında, daha sonra öz ailəsində. Amma məişət qayğıları həm də yazmaq üçün Alis Manroya güclü motivasiya verib. Ortaya ciddi əsər qoya bilməsə də, beləcə, yazmağa davam edib. Övladları körpə olanda onların günortalar yatdığı vaxtdan istifadə edərək yazı masasının arxasına keçib. Həftənin 2 günü öz kitab dükanlarında işləyirmiş. İşə günorta gedirmiş. “Günortaya qədər ev iş- lərini görməliydim, amma mən həm də yazırdım”. İşə getməyəndə isə evi axşamacan yığışdırıb qurtarmağa çalışır, gecə saat birə kimi yazar, sonra bir neçə saatlığına yat- mağa çalışır, səhər saat altıdan gec oyanmazmış: “Yadımdadır, fikirləşirdim ki, bəlkə də, bu, mənim axırıma çıxacaq, dəhşətdir, bəlkə də, bu gedişlə infarkt olacam”²⁷⁷. Elə bu dövrdə mənəvi qırıqlıq yaşamağa məhkum olan gənc yazıçının yaşadığı və ru- huna sığışdırmağa çalışdığı zəiflik o qədər çoxalıb artmışdır ki, onlar 1972-ci ildə ay- rılmış, Manro Ontario əyalətinin Toronto şəhərinə qayıdaraq, York Universitetində kreativ yazı fənninin tədrisi ilə məşğul olmuşdur. Ancaq o işi də uzun sürməyərək xanım Manroya yenidən yazıçılıq fəaliyyətinə geri qayıtmağa vadar etmişdir. Səbə- bini isə müsahibələrindən birində yazıçı belə əsaslandırır: “Pulum olmamasına bax- mayaraq, o işi çox davam etdirə bilmədim, nifrət edirdim və buraxdım. Ora dəhşətli idi. 1973-cü il, gənclər ancaq dəbdə olan şeylərə sahib olmaq istəyirdi, mütəmadi onlara qışqırma lazım gəlirdi, cəmi bir qız tələbəm var idi, o da danışanda səsi eş- dilmirdi, onlara nəşə çatdırmaq, vermək üçün çox yol sınađım və tərək etdim işi”²⁷⁸.

1976-cı ildə Manro universitetdə tanış olduğu coğrafiyaşünas və kartoqraf Gerald Fremlin ilə ailə həyatı qurur. Elə həmin vaxtdan etibarən yazıçı Ontario əyalətinin Klinton şəhərində “özünün becərdiyi ətirli tərəvəzləri, qeyri-adi gülləri və ağacları olan”²⁷⁹ Gerald Fremlinin doğulduğu evdə yaşamaqdadır.

276 The lives of mothers and daughters: Growing up with Alice Munro, Sheila Munro, McClelland & Stewart, 2001

277 The art of Fiction, Alice Munro, Issue 131, Summer 1994.

278 Paris Review, Alice Munro, The Art of Fiction, No 137, Interviewed by Jeanne Mc- Culloch and Mona Simpson

279 <http://www.theparisreview.org/interviews/1791/the-art-of-fiction-no-137-alice-munro>

Çoxları Alis Manronun əsərlərindəki “adi insan” obrazlarını ABŞ-ın cənub ştatlarından olan yazıçıların yaratdıqları obrazlarla müqayisə edirlər. “Xüsusilə Cənubi Amerika yazıçılarının əsərləri məni hərəkətə gətirdi və mən əmin oldum ki, mən sadəcə kənd həyatından, insanlarından və yaşadığım həyatda mənə çox yaxşı məlum olan şeylərdən də yazma bilərəm”²⁸⁰ deyən Manro öz personajlarının təmsalında Uilyam Folkner və Flaneri O’Konorun əsərlərində olduğu kimi, çox vaxt dərin köklü adət-ənənələrə qarşı çıxır. Lakin Manronun obrazlarının reaksiyaları ümumiyyətlə cənub həmkarlarından daha az şiddətlidir.

Onun kişi obrazları hər kəsin xasiyyətlərini özündə cəmləşdirməyə meyllidir, qadın obrazları daha mürəkkəbdir. Alis Manronun əksər hekayələri Cənubi Ontario Qotiki kimi tanınan ədəbi janrın nümunəsidir.

Alis Manro insan xarakterini yaradarkən, eləcə cizgilərdən və detallardan istifadə edir ki, burada adi bir detalın və əşyanın təsviri xarakterin açılmasında həm vasitə rolunu oynayır, həm də detalın özünün görünməyən tərəflərinin kəşfi və canlandırılması kimi səciyyəli. Bu hekayələrdə qəhrəman da, epizod da, detal və hadisə də ayrı-ayrılıqda yox, birlikdə götürülərək təsvir edilir və nəticədə etibarilə müəllifin izlədiyi mətləbin qaranlıq konturları işıq haləsinə bürünür. Alis Manronun qısa, obrazlı hekayələrinin süjet xətti özünün doğulub böyüdüüyü Kanadanın Ontario ştatının Huron əyalətində, 1974-cü ildə “Sizə demək istədiyim bir şey vardı” (Something I’ve Been Meaning to Tell You) adlı silsilədə toplanan hekayələri isə Kanadanın Qərb Sahilində baş verir və müəllif həmin hekayələrində adi, gündəlik hadisələr vasitəsilə insan münasibətlərini “təhlil edir”.

Ötən əsrin 30-40-cı illərində, Kanadanın Cənubi Qərbi Ontario ştatının kiçik bir şəhərində yaşayan birinin dünyaca məşhur bir yazıçı ola biləcəyini təsəvvür etmək çətin idi... XX əsrin 50-60-cı illərində Kanadada çox az nəşir vardı. Onların da əsas işi İngiltərə və ABŞ-dan kitablar gətirib nəşr etməkdən ibarət idi. Kitab nəşrinə zəif tələbatın olduğu o dövrdəki Kanadada radio mühüm yer tuturdu. Alis Manro da dövrün tələbinə uyğun davranaraq, yaradıcılıq fəaliyyətinə məhz 1960-cı ildə CBC kanalında “Antologiya” adlı proqram hazırlayaraq başlamış, ilk hekayəsini isə 1968-ci ildə, 37 yaşında nəşr etdirmişdir. O gündən etibarən, Alis Manro dayanmadan işləyib, müşahidə edib, düşüncələrini vərəqlərə köçürərək yeni gələn nəsillərə ötürməyə çalışıb.

Zənnimizcə, Alis Manronun hekayələrində qaldırdığı sosial problemləri dar bir çərçivədə, yəni yalnız məişət səviyyəsində gedən qarşıdurmalar kontekstində yox, tam geniş bir kontekstdə, konkret şəkildə desək, Kanada ədəbiyyatı kontekstində nəzərdən keçirmək lazımdır. Bu yol Manroşünaslıqda normal araşdırma xətti kimi həmişə izlənilmiş və bu əsasda müxtəlif səciyyəli monoqrafiya və məqalələr qələmə alınmışdır. Məsələnin qoyuluşunu biz konkret şəkildə belə adlandırardıq: Kanada ədəbiyyatında qadın – müzakirə obyektinə kimi, yaxud mübahisə qadın üstündə gedir. Bizə belə gəlir ki, məhz bu kontekstdən götürüldükdə, Alis Manronun “Şən kölgələrin rəqsi” (Dance of the Happy Shades) (1968), (General-qubernatorun bədi ədəbiyyat üzrə mükafatının qalibi), “Qızların və qadınların həyatı” (Lives of Girls and Women) (1971), (tənqidçilər daha çox “tərbiyəvi roman” kimi səciyyəli təsvirir-

lər), “Sizə demək istədiyim bir şey vardı” (Something I’ve Been Meaning to Tell You) (1974), “Sən özünü nə hesab edirsən?” (Who Do You Think You Are?) (1978), (General-qubernatorun bədii ədəbiyyat üzrə mükafatının qalibi; digər adı “Kasib xadimə” (Beggar Maid)), “Yupiterin peykləri” (The Moons of Jupiter) (1982), “Sevginin irəliləyişi” (The Progress of Love) (1986), (General-qubernatorun bədii ədəbiyyat üzrə mükafatının qalibi), “Gənclik dostum” (Friend of My Youth) (1990), (Trillium kitab mükafatının qalibi), “Aşkar sirlər” (Open Secrets) (1994), “Yaxşı qadının sevgisi” (The Love of a Good Woman) (1998), (Giller mükafatının qalibi), “Nifrət, dostluq, nəvaziş, bağlılıq, evlilik” (Hateship, Friendship, Courtship, Loveship, Marriage) (2001), (digər adı “Ondan uzaqda” (Away From Her)), “Qaçaq” (Runaway) (2004), (Giller mükafatının qalibi), “Kastl-Rokdan baxış” (The View from Castle Rock) (2006), “Həddən artıq sevinc” (Too Much Happiness) (2009), “Əziz həyat” (Dear Life) (2012) qısa hekayə kitablarında təsvir edilən problemlərin nədən ibarət olduğunu, onların bədii əsərin strukturunda müxtəlif ifadə vasitələri ilə necə göstərildiyini və həllini tapdığını aydınca görmüş olarıq. Xüsusiyyətləri etibarlı ilə həmin hekayələr avtobioqrafik olmasalar da, müəllifin şəxsi həyat təcrübələrini əks etdirdikləri üçün həyatilik “qazanmış” əsərlər hesab edilə bilərlər.

Alis Manro aydınlıq və psixoloji reallığı ilə seçilən gözəl təhkiyəçilik qabiliyyətinə görə təqdir edilir. Bir çox tənqidçilər onu “Kanadanın Çexovu” hesab edirlər. Onun hekayələri əsasən, sosial cəhətdən qəbul edilən mövcudluq uğrunda mübarizənin hökm sürdüyü kiçik şəhər mühiti ilə məhdudlaşmış nəsillər müxtəliflikləri və toqquşan həyat ambisiyaları kimi problemlərdən qaynaqlanan gərgin münasibətlər və mənəvi münaqişələrlə nəticələnir.

Alis Manro nadir yazıçılardan biridir ki, onu hekayələrini oxuyan insanın həm vətəndaşlıq hisləri coşur, eyni zamanda, oxucu tarixi bilgilərlə zənginləşir. Onun ilk qısa hekayəsi 1950-ci ildə tələbə ədəbi jurnalında olan “Folio”da dərc edilmişdir. 1950-1960-cı illərdə Alis Manronun hekayələri CBC tərəfindən yayımlanmaq və müxtəlif jurnallarda dərc etmək üçün qəbul edildi. O vaxtdan bəri daha çox qısa hekayələr müntəzəm olaraq “New Yorker”, “The Paris Review” və “Atlantic Monthly” kimi nüfuzlu dövri nəşrlərdə dərc edilmişdir.

Qeyd edək ki, Manronun özünəməxsusluğunu səciyyələndirən ən başlıca cəhət hekayələrinə başlanğıca bənzər sonluqlar verməsidir. Bu cəhət müəllifin özü tərəfindən mükəmməl qiymətləndirilir. Alis Manronun yazdığı hekayələr ümumiyyətlə bir neçə hissədən ibarətdir. Bunların bəziləri müəyyən fiziki vaxt və ya məkanla məhdudlaşır, bəziləri isə fiziki vaxt və məkanla məhdudlaşmır. Sadəcə təhkiyəçinin ağına gəlir. Manro, xronoloji ardıcılıqla məhdudlaşmadan hekayələri danışmaqda məharətlidir. Hekayələrində Kanadanın kiçik qəsəbələrində yaşayan insanların həyatlarından bəhs edən Manro sevgi və ölüm kimi mövzuları ön plana çıxarıb. Manronun, demək olar ki, bütün hekayələrinin əsas surəti qadındır. Əsas obrazlar, ümumiyyətlə, peşəkarlardan daha çox evdar və ya yarıməşğul - qapalı həyat sürməyə meyilli qadınlardır. Ana-qız, qız-ana-nəvə, ata-qız münasibətləri Manro yaradıcılığının əsasını təşkil edir. Manronun qadın obrazları mədənidir, kitab oxuyandır, Virciniya Vulfu, Ceyms Coysu oxuyub müzakirə edirlər. Məsələn, “Kortes Adası” hekayəsindəki kiçik gəlin obrazı yazıçı olmağa çalışır. “Bəzi qadınlar” kitabındakı “Hekayə” adlı

yazısında da yazıçı olan Kristinadan danışılır.

Uzunmüddətli yaradıcılıq dövrünə nəzər salsaq, görürük ki, Manronun hər bir “sükut dövrü”ndən sonra yeni əsərləri ilə təzədən kəşf edilə bilən və yeni oxucular tapan söz sənətkarıdır.

Son hekayələr toplusu kimi qəbul edilən “Əziz həyat” (“Dear Life; stories”) (2012) kitabındakı ilk on əsər, fikrimizcə, çox yaxşı psixanaliz nümunələridir. Manro obrazların görünüşlərinin və ətrafdakı mənzərələrin təsvirinə çox yer ayırmır. Xarakterlər hərəkət edir və düşünür. Şüur axını sayəsində qadın surətlərin qəlbindəki səsləri eşidə bilərik.

Alis Manro hekayələrində bir çox hallarda monoloqdan istifadə edir. Bu üsul obrazın düşüncələrini və hislərini göstərmək üçün nasirin seçdiyi birbaşa yoldur. Yazıçı “Yaponiyaya çatmaq üçün” hekayəsində Qreta adlı bir qadının gündəlik həyatı ilə ziddiyətli fikirləri arasındakı çətin mübarizəsinin möhtəşəm bir formasını oxuculara təqdim edir. Qadının hiss və həyəcanlarının daha da aydın təsviri üçün müəllif şüur axını üsulundan istifadə edir.

Adını çəkdiyimiz topludakı hekayələrdə müəllifin dərin müşahidələrindən doğan psixoloji, gözlənilməz sonluqla bitən fikirləri, Kanadanın soyuq təbiəti kimi soyuq insanların həyat tərzi öz əksini tapıb. “Final” hekayəsi isə bütövlükdə Alis Manronun öz portretidir. “Əziz Həyat”da Manro, anasının məktəb müəllimi, atasının xəz və quşçuluq təsərrüfatçısı olduğu Ontarioda böyüdüüyü zaman yaşadığı evi təsvir edir. “Bu bir hekayə deyil, yalnız həyatdır” deyən yazıçı ruhunda iz qoymuş unudulmaz uşaqlıq xatirələrini “Final” sərlövhəsi altında əbədləşdirmişdir.

“Castle Rock-dan mənzərə” isə Alis Manronun qısa tarixi və avtobioqrafik hekayələr toplusudur. Kitabın birinci hissəsində müəllifin ailə ağacının “Leydlou bu dağı” üzvlərinin 18-ci əsrdə Şotlandiyada məskunlaşmalarından başlayaraq, günümüzdək yaşadığı hadisələrdən bəhs olunur.

İkinci hissə Alis Manronun öz həyatında baş verən hadisələrdən ilhamlanaraq uydurduğu nağıllardan ibarətdir.

“Sərbəst radikallar” ilk dəfə 2008-ci ildə çap olunub. Bu hekayəni mütaliə edən oxucunun kimya fənni, sərbəst radikallar bəhsi haqda normal anlayışı olmalıdır. Hekayə Nita adlı 62 yaşlı qadının əri Riç öləndən sonrakı düşdüyü vəziyyətdən bəhs edir. Bu hekayədə də realıqla gerçəkliyi ayırmaq kimi çətin vəzifə oxucunun öhdəsinə düşür.

Uzunömürlülük müasir dövrümüzdə artıq nadir hadisə hesab edilməsə də, bir məqamı xüsusi vurğulamalıyıq ki, yaşadığı uzun illər ərzində gözəl əsərlər yaratmaqla oxucularına tükənməz həyat eşqi ötürən yazıçı Alis Manronun bərəkətli həyatı hər zaman xüsusi diqqət cəlb etmiş və mübaliğəsiz demək olar ki, dərin istedadı malik yazıçının qısa hekayələri hər zaman gizli “parıltı”sı ilə seçilmişdir. 2013-cü ildə müsahibə verərkən 82 yaşlı xanım Manro artıq ədəbi fəaliyyətlə məşğul olmayacağını bəyan edərək, sanki sonuncu kitabı olan “Əziz həyat”la oxucuları ilə “vida”laşsa da, yeni nəsillərə yadigar qoyduğu 60 illik qiymətli əsərlər problemlərin gələcək müstəvisində aradan qaldırılmasına xidmət edəcəkdir.